

ԱԶՆԻՎ ՀԱԿՈՐՑԱՆ

ՄՅՈՒՌՈՆՕՐՀՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ «ԱՐԱՐԱՏ» ԱՄՍԱԳՐՈՒՄ

Գևորգ Դ կաթողիկոսի (կթղ. 1866-1882 թթ.) շնորհիվ 1868 թ. սկսում է հրատարակվել Մայր Աթոռի «Արարատ» պաշտոնական ամսագիրը, ուստի նախախորհրդային շրջանում Ս. Էջմիածնում կատարված Մյուռնի օրհնության արարողությունների բոլոր նկարագրությունները գտնում ենք «Արարատի» համապատասխան համարներում:

Ստորև ներկայացնում ենք Ս. Մյուռնի օրհնության ժամանակագրությունը ըստ «Արարատի» այդ համարների, որոնցում գտնում ենք կենդանի արտացոլումը կատարված օրհնության և ժողովրդի բարեպաշտ ու ջերմ զգացումների:

1868 թ. մյուռնիօրհնությունը կատարվել է Վարագա խաչի տոնին, որն այդ տարի սեպտեմբերի 29-ի կիրակին է եղել: Այս մյուռնիօրհնությունից երկու շաբաթ առաջ կատարվել է նաև եպիսկոպոսական ձեռնադրություն:

«Արարատում» տպագրված հոդվածում, որը վերնագրված է «Հանդես օրհնութեան Սրբալոյս իւղոյն Միւռնի», ասվում է, որ օրհնությունից առաջ «Տաճկաստանէն մեծ բազմութիւն ուխտաւորաց հասան ի Սուրբ Էջմիածին», որոնց միանում են նաև Արևելյան Հայաստանից ու Ռուսաստանի տարբեր կողմերից եկած ուխտավորները¹: Մեծ շուքով և հանդիսավորությամբ կատարված օրհնության նկարագրությունում ի մասնավորի ասվում է. «Զինուորական նուագարանները թէև կերգէին ի հեռուստ ժողովուրդը զբոսացնելու և հոգևորական հանդիսի յառաջը ճանապարհի բանալու, բայց բազմութիւնը այնքան խիտ էր երկու կողմից, որ զինուորք չէին կարող նոցա մղումը յետս ամփոփել, որք ջերմեռանդութեամբ սրտի կփութային ի համբոյր սրբոց մասանցն: Հազիւ տաճարին մէջ ևս բազմութիւնը ճեղքելով այս դասակարգութեամբ և այսպիսի շքեղութեամբ հանդիսի Վեհափառ Հայրապետը ելաւ ի Սեղան և Պատարագն սկսաւ:

Ո՛չ երբէք արդարև քաղաքական հանդէսները կնմանին եկեղեցական հոգևոր հանդիսից փառաւորութեանը և մեծ վայելչութեանը, որոնք մարմնաւոր գուարճութիւններով մարդկան բազմութիւնը կզբօսացնեն և նախնի մեծագործութեանց յիշատակներով նոցա ուշը կդարձնեն աշխարհքի փառաց ունայնութեան վրայ, մինչդեռ Եկեղեցական հանդէսները իրենց այսպէս գերօրինակ շքովն ու փառաւորութեամբ ոչ միայն հաւատացելոց բազմութեան սրտի փափագը կձգտեն դէպ յուրախութիւն ըստ մարմնոյ և ի լուր հոգևորական երգոց քաղցրութեան, այլև նոցա հոգեկան սէրը և քրիստոնէական հաւատոյ զօրութիւնը կբորբոքեն հոգեպէս յԱստուածպաշտութիւն, և ի վայելս շնորհացն Աստուծոյ և ողորմութեան. և նախնական աստուածպաշտութեանց և կարգաց սրբութեան վսեմութիւնը կներկայացնեն բազմութեան աչքին, որով նոցա քրիստոնէական ջերմեռանդութիւնը և հաւատքը կենդանի կմնայ առ Աստուած և առ Սուրբ Եկեղեցին:

¹ «Արարատ», 1868, էջ 56:

Այս էր ահա՝ ժողովրդոց այսչափ բազմութեան հաւատոյ և Աստուածաշնորհութեան շարժառիթը, որոնք հեռաւոր տեղերէ դիմեցին յԱթոռս ի տես հանդիսի օրհնութեան Սրբալոյս Միւռնի և յարժանաւորութիւն շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ ի ձեռն աղօթից և խնդրուածոց առ Աստուած վասն շինութեան աշխարհի և հաստատութեան Սրբոյ Եկեղեցւոյ: Զանապարհի նեղութիւնը, երկարութիւնը ոչ ինչ էր նոցա հոգեկան ջերմեռանդութեան յառաջը, իսկ Աթոռոյս մէջ շաբաթներով մնալը՝ աւելի ուրախութիւն:

Պատարագի սկզբէն մինչև վերջը եկեղեցին ծայրէ ծայր լիքն էր ժողովրդովք, երբ որ ողջունէն յառաջ Սրբալոյս Միւռնի օրհնութիւնը սկսաւ և իւղոյ կաթսայն բացուեցաւ, հանդիսատես բազմութեան հոգւոյ աչքը ևս կարծես թէ նոր բացուեցաւ. ծովու ալեաց նման յառաջ ու յետ կշարժէր բազմութիւնը Եկեղեցւոյ մէջ և նոցա ջերմեռանդութիւնը տեսնողի աչքէն արտասուք կթափէր:

Աղօթից կարգը աւարտելէն ետքը Վեհափառ Կաթողիկոսը տասն զգեստաւորեալ եւ պիսկոպոսաց հետ դարձաւ առ ժողովուրդն՝ շրջապատելով զկաթսայն, իւրաքանչիւր մասունքներով կարգաւ և առանձին առանձին օրհնեց գտուրբ իւղն, խառնելով նորա հետ հին Միւռնն, ծաղկանց նիւթերն և բալասան, և խաչի և աւետարանաւ կնքելով զայն անուամբ Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, օրհնեց զբազմութիւնը, և գեղեցիկ ատենաբանութեամբ բացատրեց Սրբալոյս Միւռնի շնորհաբաշխութիւնները, որ ի ձեռն խորհրդոց Եկեղեցւոյ կմատակարարուի հաւատացելոց և նովաւ կորդեգրուին Հօր Աստուծոյ ամէն քրիստոնէայ հաւատացեալք:

Ապա ողջոյն տալով ուխտի եկեղեցւոյն և ամենայն բազմութեանն, Պատարագը սրբագործեց, ու նովին հանդիսի հոգևորական ուխտի, որով եկել էր յԵկեղեցին, գնաց վերստին ի Կաթողիկոսարանն՝ ժողովրդոց արտաքին բազմութիւնը հազիւ ճեղքելով զօրաց կանոնաւոր հսկողութեամբն ճանապարհի երկու կողմից ևս:

Շատ հանդիսաւոր հրավառութիւն եղաւ նոյն գիշերը զինուորական նուագարաններով ի զբօսանս ժողովրդոց, և յուրախութիւն բոլոր ուխտաւորաց, բայց ճշմարիտ քրիստոնէի ուրախութիւնը և հոգեկան մխիթարութիւնն էր միմիայն Սրբալոյս Միւռնի օրհնութիւնը, որ կշարժէր բազմութեան հեռաւորաց և մերձաւորաց սրտի ջերմեռանդութիւնը, որոնք երեք օր տիւ և գիշեր անընդհատ կղիմէին ի համբոյր կաթսային՝ արժանաւալով հոգեկան շնորհաց օրհնութեան և մասանցն սրբոց, որք բազմացրած էին սեղանի յառաջ»²:

Հինգ տարի անց՝ 1872 թ. Գևորգ Չորրորդը կատարում է հաջորդ մյուռնօրհնությունը, որի նկարագրությունում ասվում է. « Մեր Ս. Եկեղեցւոյ գլխաւոր և փառաւոր հանդէսներէն մին լինելով Ս. Միւռնի օրհնութիւն, անշուշտ, ամենայն Հայոց սիրտք ի թունդ կբաբախէին և բոցավառ ի խանդ կանձկային նոյն հանդիսի տեսութեան և շնորհաց մասնակցութեան, այլ առ այնչափ բազմութեանն անձկութիւն Տաճարիս կճմլէին մեր Վեհ. Հայրապետի սիրտը, բայց և այնպէս գիտաց Նորին Ս. Օծութիւն հանդիսատես կացուցանել և մխիթարել միանգամայն բազմութիւնը և ըստ կարելւոյն գոհացնել:

Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտմանէն իբր մի ժամ զկնի՝ Մաղթանաց հանդէսն եղև ըստ սովորութեան, յորում երկու ճառեր կարդացուեցան:

Յետ իբր միոյ ժամու հնչեցին Ս. Պատարագի զանգակները, յայնմ միջոցի Վեհ. Հայ-

² Նույն տեղում, էջ 58-60:

րապետ և երկոտասան Արքեպիսկոպոսունք և Եպիսկոպոսունք կզգեստաւորէին ի Վեհարանն:

Խորհուրդ խորին երգելով՝ հանդէսն ելաւ ի Վեհարանէն, որոյ վսեմութիւն և մեծապայծառ և փառաւոր ճոխութիւն, դպրաց սրտաշարժ եղանակք և զանգակահարութեանց դորդիւն՝ երկնից արձագանք կտային, և ժողովրդեան հոգեզուարթ և ջերմեռանդ զգացմանց և խնդամիտ և մխիթարեալ կերպարանաց ի տես՝ սիրտք ազգասերք և հոգեռանդք փղձկեալ յարտասուս կշարժէին: Ոհ, գեղեցիկ էր օրն, զուարթ և պայծառ օդն, ախորժելի եղանակն, հիասքանչ և վսեմագոյն հանդէս, իսկ ժողովուրդն խուռն՝ միանգամայն սիրտ ի խինդ և ի թունդ ոգևորեալ և յափշտակեալ ի սէր Աստուծոյ և ի պարծանս Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ մերոյ»³:

Գևորգ Չորրորդի կատարած երրորդ մյուռնօրհնությունը տեղի է ունենում 1878 թ.: Այն մի փոքր հետաձգվում է ռուս-թուրքական պատերազմի պատճառով, որի համար էլ շատ ուխտավորներ չեն կարողանում գալ Մայր Աթոռ, և կատարված օրհնության մասին տրվում է միայն հետևյալ ծանուցումը. «Ի 4-ն Յունիս ամսոյ կատարուեցաւ Ս. Միւռնի օրհնութիւնը:

Թէեւ անցեալ 1877 թուականի աշունքում պիտի կատարուէր յիշեալ հանդէսը եւ ըստ այնմ պատրաստութիւնքը կհոգացուէին, այլ սակայն հանրածանօթ վերջին պատերազմը կանխեց եւ արգելադրեց եղաւ, մի եւ նոյն ժամանակ անհրաժեշտ հարկը, ինչպէս նաեւ ուրիշ նշանաւոր շատ պատճառներ ստիպեցին սովորական եղած հրաւերները ելն. համառօտել եւ կատարել Ս. Միւռնի օրհնութիւնը, բայց եւ այնպէս Երեւանէն եւ Ս. Էջմիածնի շրջականերէն դիմած եւ հաւաքուած մեր սիրելի եւ բարեպաշտ Հայ եղբարք բազմութիւնը խիստ շատ էր եւ անշուշտ 10 000 անձինքէն աւելի կլինէին:

Արդարեւ, մեծ ցաւ է ամեն Հայերուն, որ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ գլխաւոր եւ փառաւոր արարողութիւններէն մինը եղող Ս. Միւռնի օրհնութիւնը այս անգամ այսպէս կատարուեցաւ, սակայն չեմք երկբայիք, որ ամեն Հայ կրնայ առաւել կամ նուազ կերպով ինքնին կշռել ներկայիս բազմատեսակ եւ խուռն հանգամանքները եւ ըստ այնմ կսիրէ ներողամիտ լինել»⁴:

Գևորգ Չորրորդը իր վախճանման տարում՝ 1882 թ., հասցնում է կատարել Մյուռնի չորրորդ օրհնությունը՝ նախորդից չորս տարի անց, որը վերստին կատարվում է մեծ հանդիսավորությամբ և շուքով, որի նկարագրությունից բացի «Արարատում» շեշտվում է նաև Ս. Մյուռնի ունեցած համազգային համախմբող բացառիկ դերը և նշանակությունը. «Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ մեծաշուք, սրտազրաւ եւ նուիրական հանդէսներէն մին եւ նշանաւորն է Ս. Միւռնի օրհնութիւնը, զոր կը կատարէ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, եւ ըստ արդի բազմացրիւ ելն. հանգամանաց Ազգիս, հարկաւ Միւռնօրհնութեան հանդէսը Հայ ժողովրդեան համար ունի ինչպէս կրօնական, նոյնպէս ազգային եւ բարոյական վսեմ, խորհրդաւոր եւ համազգային նշանակութիւն եւս:

Ս. Էջմիածինը իւր իբր հազար վեցհարիւրամեայ բազմարկած գոյութեան ընթացքում, ինչպէս շատ պարագայից մէջ, նոյնպէս մանաւանդ վերջին դարերում ըստ ազգայ-

³ «Արարատ», 1872, էջ 207:

⁴ «Արարատ», 1878, էջ 273:

նոյն եւ ըստ կրօնականին նուիրական դիրք բռնած է եւ փրկութեան խարիսխ հանդիսացած կեդրոնական պարտաւորութեամբ լծորդեալ, առ որ մինչեւ ցայսօր գրաւուած եւ յառած են քաղաքականապէս քայքայեալ եւ ի սփիւռս աշխարհի տարացրուեալ հայ ժողովրդեան աչքն ու միտքը, որովհետեւ եղած է միանգամայն բարոյական եւ կրօնական կապ, որ պահպանել է Հայ ազգի միութիւնը՝ պատահելով եւ յաղթելով բազմախուռն փորձութեանց խոչընդոտներու եւ ձախորդութեանց: Չպետք է մոռնալ, որ այն բարձր դիրքն ու նուիրականութիւնը, որը Ս. Էջմիածին երկար դարերէ ի վեր ունեցել է եւ ունի, ծնունդ եւ հետեւանք է այն կրօնական եւ բարոյական բարձր հեղինակութեան եւ մեծ ազդեցութեան, որ գործել է Նա Հայ ազգի կրօնական եւ ազգային կեանքի վերայ:

Հայ ազգը իւր Եկեղեցւոյ, Քրիստոնէական կրօնի եւ ազգութեան եւ նոցա պաշտպանութեան դասերը միասին է սովորել, ուստի նա իւր ներքին եւ արտաքին բոլորանուէր ջերմեռանդութեամբ Ս. Եկեղեցին արեամբ չափ պաշտելով եւ պաշտպանելով, պաշտած է համարում իւր ազգութեան փրկարար ապաստանարանը:

Այս եւ շատ մի այսպիսի ուղիղ եզրակացութեան կգար, անշուշտ, ամեն մի փոքր ի շատէ զարգացած ու Հայի անցեալ ու ներկայ կեանքի պատմութեան տեղեակ անձն, եթէ յաջողէր նմա ականատես լինել այն բիրաւոր հայ բազմութեանը, որ վերոյիշեալ տպաւորութիւններից եւ զգացումներից ստիպեալ՝ շտապած էր ներկայ լինելու Ս. Միւռնի օրհնութեան ազգային-կրօնական հանդիսին աստ ի Մայր Աթոռու, եւ այս առթիւ հեռաւոր եւ մերձաւոր ազգայինք միմեանց հետ կծանօթանային, միմեանց վերայ քիչ-շատ ականատես՝ գաղափար կկազմէին իրերաց, հետ սիրալիր գրկախառնութեամբ մի նոր յարաբերութեամբ կշաղկապուէին եւ միմեանց վերայ կգորգորային:

Դառնանք այժմ հանդիսի նկարագրութեանը:

Ռուսաստանի, Պարսկաստանի, Տաճկաստանի եւ այլ հեռաւոր եւ մերձաւոր քաղաքներէ եւ գիւղերէ ամեն կարգի եւ աստիճանի մերազնեայ ուխտաւորք դեռ մայիսի սկիզբէն սկսած էին գալ ժողովուիլ աստ ի Մայր Աթոռու այնպիսի բազմութեամբ, որ Ս. Միւռնի օրհնութեան նախընթաց օրը Ս. Էջմիածնի ո՛չ միայն հիւրատուններն ու Միաբանից մեծ մասի սենեակներն, ինչպէս նաեւ ուրիշ զանազան խուցեր եւ տնակներ լցուած էին նրանցով, այլ եւ Վաղարշապատի մեջ չկար տուն, յորում միջին թուով իջեւանած չլինէին 15-20 եւ աւելի հոգի: Ս. Էջմիածնի ներքին եւ արտաքին պարսպաց ներսն ու դուրսը վրաններով ծածկուելուց յետոյ տակաւին Վաղարշապատի հրապարակներն ու փողոցները կվիստային արանց, կանանց, մեծաց եւ փոքունց խուռն եւ խիտ բազմութեամբ տեղական եւ շրջակայ գիւղօրէից բնակչօք հանդերձ, որոց ամենից թիւը հաւանականագոյն էր կարծել, որ երեսուն հազարից աւելի էր:

... Դպիրք, սրտաշարժ եղանակով կերգէին «Որ զշնորհս աստուածային» շարականը:

Զանգակները կհնչէին:

Բազմութիւնը չորս կողմը՝ հրապարակում եւ կտուրներում, մինչեւ ծառերի վերայ խոնուած էր: Բարեպաշտ ժողովրդեան եւ ուխտաւորաց հոգեքանչ զմայլմանց եւ զգացմանց արտափայլումը արտասուաց հեղեղներով խառնուած մի սրտաշարժ տեսարան

կներկայացներ: Եւ հանդիսի վեհութեան հետ օդոյ պայծառութիւնը եւս դաշնակցած էր»⁵:

«Կովկասի Հայք և Ամենայն հայոց կաթողիկոսությունը 19-րդ դարում» երկհատոր աշխատության հեղինակ Ալեքսանդր Երիցյանը ևս համանման ձևով է ներկայացնում 1882 թ. մյուռնօրհնության հանդեսը, որին ներկա է եղել նաև ինքը. «Վանքի պարիսպը և խուցերի կտուրները լիքն են ահագին բազմությամբ. մոտ 15 կամ 20 հազար հոգի հնդկաստանցի և մոլդավացի, վանեցի և նորնախիջևանցի, իսպահանցի և պոլսեցի, ամեն տեղի հայք խումն դիզվել են՝ հանդեսը մանրամասնաբար տեսնելու: Տարբեր-տարբեր բարբառներով եղած միմյանց հարցուփորձը խառնվում է Երևանի գյուղերից եկած մայրերի ուսերքին շալակած մանուկների լացի և ծվոցի հետ և դառնում բոլորը մի խուլ ձայն, մի տարօրինակ աղմուկ: Մի վաշտ ռուսաց զորք նվազաբանով հանդերձ՝ շարված է երկու կարգ՝ Վեհարանից մինչև եկեղեցվո դուռը և արգելում է ժողովրդի այլաց առաջ ընթանալու և հանդեսի ճանապարհը փակելու: Եվ որովհետև եկեղեցվո մեջ հազիվ երկու հազար հոգի կարող է տեղավորվել, վասն որո մուտքը տոմսակներով է: Այդ տոմսակները բաժանվում են ձրի նախընթաց օրերում գլխավորապես այն անձանց, որոնք եկած են ավելի հեռավոր երկրներից»⁶:

Երկու անգամ՝ 1886 և 1890 թթ. Սրբալույս Մյուռնի օրհնություն է կատարում Մալար Ա Թեղուտեցին (կթղ. 1885-1891 թթ.): 1886 թ. կատարված օրհնության մասին «Արարատը» գրում է. «Միուռնօրհնութեան նախընթաց երեկոյեան Նորին Վեհափառութիւնն եկեղեցական թափորով եկաւ եկեղեցի՝ օրհնելով շուրջանակի համախմբեալ ժողովրդեանը, որոնք խոնուած էին վանքի գաւթում տանեաց և մինչև անգամ ծառերի վերայ: Կարգ էին պահպանում Երևանից բերուած զինուորները՝ իրանց սպաների առաջնորդութեամբ երկու կարգ պատնէշ կանգնելով Վեհարանի դռնից մինչև Տաճարի դուռը: Երեկոյեան ժամերգութիւնից յետոյ կատարուեց ցայգապաշտօն մինչև «Հարցը»-ը: Առաւօտեան ժամերգութիւնից յետոյ ժամը 6-ին սկսուեց Ս. Պատարագը: Նորին Վեհափառութիւնն, որ էր նաեւ աւուր պատարագիչն, Վեհարանում զգեստաւորուած երկուտասան եպիսկոպոսաց նախընթացութեամբ, որք կրում էին Սուրբ Միւռնի օրհնութեան յատկացեալ սրբութիւնները, եկեղեցական շքեղ թափօրով եկաւ եկեղեցի և սկսուեց Սուրբ Պատարագը: Երկուտասան եպիսկոպոսք սեղանի վերայ, յաջմէ և յահեկէ Նորին Վեհափառութեան զգեստաւորեալ կանգնած էին: Սուրբ Պատարագը շարունակուեց մինչև «Ողջոյն»-ը, այնուհետև Նորին Վեհափառութիւնն դառնալով դէպի Սուրբ Միւռնի կաթսան շրջապատեալ եպիսկոպոսներով երես առ ժողովուրդն, սկսեց Միւռնի օրհնութիւնը. ժողովրդեան զմայլմանը և հոգեկան բերկրութեանը չափ չկար, որ արտաշատում էր խուլ մնչմամբ: Ի ձայն զանգահարութեանց կատարուեց Ս. Միւռնի օրհնութիւնը: Նորին Վեհափառութիւնն համբուրելով Ս. Միւռնի կաթսան՝ դարձաւ շարունակել Ս. Պատարագը՝ Ողջոյնը հաղորդելով ջերմեռանդն ժամաւորաց: Պատարագը աւարտելուց յետոյ Վեհափառ Հայրապետը դարձեալ զգեստաւորուած երկուտասան եպիսկոպոսաց նախընթացութեամբ, եկեղեցական թափօրով վերադարձաւ Վեհարան՝ օրհնելով խոնեալ ժողովրդեանը, այնուհետև ուխտաւորք սկսան համբուրել Ս. Միւռնի

⁵ «Արարատ», 1882, էջ 208-210:

⁶ «Արձագանք», Տփղիս, 1882, մայիսի 16, հմ. 3, էջ 195:

կաթսան առանձին իմն ջերմեռանդությամբ և անժոյժ ոգևորությամբ:

Սուրբ Միլոնի օրհնության օրը եղանակը անհամեմատ զով էր և խոնեալ բազմութիւնը հոգեկան մխիթարութիւնից յետոյ, մխիթարում էր զինուորական երաժշտութեան ունկնդրությամբ: Ս. Պատարագից յետոյ միաբանության սեղանում ճաշ տրուեց բազմաթիւ պատուաւոր հիւրերին, և Գերաշ. Տ. Գարեգին եպիսկոպոս Սրուանձտեան ատենաբանեց ըստ խորհրդոյ աւուրն որ էր Ս. Էջմիածնի տօնը և Ս. Միլոնի օրհնութիւնը:

Ինչպէս նախընթաց, նոյնպէս և այս երեկոյեան ճրագալոյց կար, և ճեմարանի երգեցիկ աշակերտք ու զինուորական երաժշտութիւնը փոփոխակի երգելով ու նուագելով մեծ բաւականութիւն էին պատճառում ուխտաւորաց: Մեծ և հոգեզմայլ տպաւորութիւն գործեց աշակերտների հանգստեան աղօթքը, որ կատարուեց զանգակատան առաջ. ժողովուրդը խորին ունկնդրությամբ աղօթակից եղաւ»⁷:

Մեծ թվով ուխտավորներ են եկել հատկապէս 1890 թ. մյուռնօրհնության ժամանակ: Արարողության՝ «Արարատի» նկարագրությունում այս մասին ասվում է. «Մեպտեմբերի 30-ին, ինչպէս հրատարակված էր թե՛ «Արարատ» ամսագրում և թե՛ այլ պարբերական հրատարակությանց մեջ, տեղի ունեցավ Մայր Աթոռում ամենանշանավոր ազգային եկեղեցական հանդեսը, այն է Սրբալույս Մեռնի օրհնությունը, որպիսին ոչ մի քրիստոնյա եկեղեցի չունի: Ազգային է այս հանդեսը, որովհետև ամբողջ հայ ազգի համար նա մեծ է և սուրբ և չունի տեղական տոնախմբության կերպարանք, այլ հանրագային է, որովհետև չի կատարվում որևէ գավառի կամ նահանգի ազգայնոց ներկայությամբ, այլ միշտ գրեթե ամեն տեղերից հայ ազգի անդամները ներկա են գտնվում այդ մեծ եկեղեցական առանձին աստվածային առանձնաշնորհության հանդեսին: Սույն կերպարանքը կրում էր վերոհիշյալ հանդեսը այս տարվա սեպտեմբերի 30-ին: Ուխտավորաց բազմությունը այս անգամ շատ մեծ էր:

Թեև դժվար է թիվը ճշտությամբ որոշելը, բայց ըստ երևույթին այն պետք է 20000-ից ավելի լիներ: Ոչ միայն Ռուսաստանի, Տաճկաստանի և Պարսկաստանի հայ հասարակությունք ունեին իրանց ներկայացուցիչները այստեղ, այլև Ռումանիայից, Բուլղարիայից և Ջավա կղզուց էլ կային ներկայացուցիչք հայ գաղթականության:

Արդեն մութ էր, և դարձի հանդեսը լուսավորում էր Մայր Աթոռի գրադարանի տանիքից էլեկտրական արեգակը: Տեսարանը շատ գեղեցիկ էր, քանի որ ներկա գտնվող ժողովուրդը ներկայացնում էր գույնզգույն բազմություն՝ ժողովված աշխարհիս ամեն ծայրերից: Ամբողջ գիշեր տեղական երաժշտությանց և երգերի ձայները լսելի էին: Ոչ միայն եկեղեցու և մերձակա բակերն էին լիքը բազմությամբ, այլև Տաճարի արտաքին պարիսպների բոլոր շրջապատը և հրապարակներն էին զբաղեցրել ուխտավորները, որոնց մեծ մասը տեղավորված էր բացօթյա սայլերի, կառքերի և վրանների տակ»⁸:

Սրբալույս Մյուռնը երկու անգամ օրհնում է Խրիմյան Հայրիկը (կթղ. 1892-1907 թթ.) 1897 և 1903 թթ.: Այս երկու արարողություններն էլ, սակայն, տեղի են ունենում ծանր պայմաններում: 1897 թ. մյուռնօրհնությունը պետք է տեղի ունենար 1896 թ., սակայն այն հետաձգվում է Արևմտահայաստանում սկսված կոտորածների պատճառով, որի

⁷ «Արարատ», 1886, էջ 281-283:

⁸ «Արարատ», 1890, էջ 585:

համար 1897 թ. արարողությունն էլ որոշվում է կատարել բավական համեստ ձևով, որովհետև համիդյան ջարդերը շարունակվում են նաև 1897 թ.: Խաչվերացի տոնին՝ այդ տարի սեպտեմբերի 14-ին, սակայն երբ կատարվելիք օրհնությունից քառասուն օր առաջ Ս. Մյուռունի կաթսան դրվում է Մայր Տաճարի բեմում, լուրը տարածվում է և բազմահազար ուխտավորներ են գալիս. «Անշուշտ, այսպիսի մեծ հանդեսների ժամանակ Մայր Աթոռում ամեն կողմից խմբված տեսնել հայ ժողովրդին, մի անգամ ևս ականատես լինել հայ քրիստոնեի ջերմեռանդության, մի անգամ ևս հավաստիանալ, որ նա սերտ կերպով կապված է Լուսո մոր՝ Ս. Էջմիածնի հետ, մի հոգեզմայլ բերկրություն պիտի պատճառեր յուրաքանչյուր հայի, որչափ ևս առավել մեր Եկեղեցվո Գլխո՝ Ազգիս Վեհափառ Հայրապետին: Պետք է ասել, որ թեպետ և պաշտոնական ծանուցումն չէր եղել, ինչպես հայտնի է «Արարատի» անցյալ համարից, բայց և այնպես, ուխտավորների մի մեծ բազմություն էր ժողովվել, մանավանդ Ալեքսանդրապոլի, Ղարսի և Ախալցխայի գավառներից, որոնց ժողովուրդը մի գեղեցիկ սովորությամբ, օրինակելի կերպով ջերմ է դեպի ուխտագնացություններն: Սակավ էին այլ գավառներից եկողներն, մինչ կարելի է ասել շրջակա և մերձավոր տեղերի հայ ազգությունն հեղեղի նման թափել էր Մայր Աթոռ: Մայր Աթոռի հյուրատունն, միաբանության նոր շինության սենյակների մի մասը և մոտ քառասուն զինվորական վրաններ միայն ուներ հյուրընկալ մասնաժողովը, որոնք, հարկավ, բավական չէին բոլոր հյուրերին ներս ընդունելու, ուստի և բազմաթիվ ուխտավորներ, ինչպես և միշտ, հարկադրված էին տեղավորվել Վաղարշապատ գյուղում և կամ մնալ բացօթյա»⁹:

1903 թ. մյուռնօրհնությանն էլ նախորդում է Հայոց Եկեղեցու ունեցվածքի բռնագրավման՝ ցարական որոշումը, որի դեմ ընդվզեց ողջ հայությունը: Օրհնության արարողությունը սկզբնապես ծրագրված էր կատարել սեպտեմբերի 29-ին՝ Վարագա խաչի տոնին, սակայն իշխանությունները, վախենալով, որ հավաքված ուխտավորների կողմից այն կարող է վերածվել հակացարական ցույցի, Կովկասի փոխարքա Գոլիցինի միջոցով օգոստոսին հրահանգում են հետաձգել Մյուռունի օրհնությունը¹⁰: Խրիմյան Հայրիկը, սակայն, պատվիրում է օրհնությունը կատարել ժամանակից շուտ՝ օգոստոսի 24-ին:

Օրհնության հանդեսի՝ «Արարատի» նկարագրության մեջ անուղղակիորեն ասվում է, որ արարողությունը նման լարված պայմաններում է անցել. «Ժամանակի փոփոխությունը անակնկալ էր: Հրաշափառ հանդեսը սկսուեց և կատարուեց ի ներկայությամբ 14 արքեպիսկոպոսների, եպիսկոպոսների և բազմաթիվ վարդապետների. հաւաքուեց ուխտաւորների մեծ բազմութիւն: Հանդիսի նախորդ երեկոյեան, որ էր կիրականամուտ, տեղի ունեցաւ գիշերային հսկում, իսկ միւս օրը՝ Ս. Պատարագին՝ սրբալոյս իւղի օրհնութիւնը: Պատարագիչն էր Տ. Արիստակէս արքեպիսկոպոս Սեդրակեանը, իսկ հանդիսադիրը՝ ազգիս Վեհափառ Հայրապետը: Ս. Պատարագն արդէն սկսուած էր, երբ Նորին Ս. Օծութիւնը զգեստաւորուած հանդիսաւոր կերպով տաճար իջաւ՝ իւր շուրջն ունենալով տասներկու եպիսկոպոս, որոնք նոյնպէս զգեստաւորուած էին օրուայ հանդիսին վայել

⁹ «Արարատ», 1897, էջ 389:

¹⁰ Տե՛ս Վալերագրեր Հայ Եկեղեցու պատմության, հտ. Է, Խրիմյան Հայրիկը և ցարական բռնապետությունը, Երևան, 2000, էջ 59:

շքեղությամբ, շուրջառազգեստ վարդապետներ և ուխտաւոր քահանաներ:

Ս. Պատարագի մատուցումը ընդհատուեց Ողջոյն-ից առաջ և սրբազնագոյն Հայրապետը, գլուխ անցած եպիսկոպոսաց դասին, սկսեց Ս. Միւռնի օրհնութեան ահեղ խորհուրդը»¹¹:

Օրհնության արարողությանը հաջորդող և Մայր Աթոռում կատարված իրադարձություններին վերաբերող լուրերի շարքում ևս ակնարկվում է այս մասին. «Մյուռնոօրհնության Ս. հանդեսին ուխտավորներ եկել էին միայն ամենամոտիկ գյուղերից, իսկ հեռավորները հեռագիրներով և մասնավոր գրություններով ուղղված հանուն Վեհափառ հայրապետի շնորհավորում էին եկեղեցական այդ մեծ հանդեսի կատարումը»¹²:

Այդ օրերին կատարված մյուռնոօրհնությունը մեկ անգամ ևս հավաստեց հայության հաստատականությունը իր իրավունքների պաշտպանության համար և կապվածությունը իր Մայր Եկեղեցուն, որն ակնարկելով՝ «Արարատի» թղթակիցը գրում է. «Ս. Մյուռնոօրհնության հանդեսը խորը տպավորություն թողեց ուխտավորների վրա: Շատերը զգացված արտասվում էին»¹³:

Ինչպես նախորդ օրհնությունների, այնպես էլ 1912 թ. տեղի ունեցած արարողության նկարագրություններում առանձնակի է շեշտվում, որ Ս. Էջմիածինը և անգամ ողջ Վաղարշապատը հազիվ են կարողանում տեղավորել եկած բազմահազար ուխտավորներին. «Մյուռնոօրհնությունը, լինելով Հայաստանյայց Եկեղեցու մեծաշուք և նվիրականկրոնական հանդեսներից մեկը, գրավել էր ուխտավորների ահագին բազմությունը, որ շտապել էր Ս. Էջմիածին՝ ներկա լինելու Ս. Մյուռնի օրհնության այս մեծաշուք կրոնական հանդեսին: Կրոնական-ազգային հանդեսները հայ ժողովրդի հատվածների փոխադարձ հարաբերության և ծանոթության ամենագեղեցիկ միջոցներից մեկն են: Հայ ժողովրդի հեռավոր և մերձավոր որդիները, համախմբվելով Էջմիածնում, տեսնում են միմյանց, ծանոթանում են միմյանց կացության հետ: Հեռավոր հյուսիսի հայը, որ կտրված է բուն երկրից և յուր լեզվով, արտաքինով, նիստ ու կացով հետզհետե հեռանում է մայր ժողովրդից ու եկեղեցուց, տեսնելով հայրենի սրբությունները, կրոնապես կարծես կրկին վերածնվում է: Այս պատճառով էլ հասկանալի է, թե ինչու դեռ օրեր առաջ Ռուսաստանի և Կովկասի զանազան վայրերից երկաթուղին ուխտավորներ էր բերում Ս. Էջմիածին այնպիսի բազմությամբ, որ Մյուռնոօրհնների դեռ նախընթաց օրերին ոչ միայն վանքի հյուրատունն ու միաբանության սենյակներն էին լցված, այլև ճեմարանն ու այդ նպատակով պատրաստած մյուս հարակից բոլոր տեղերը: Վաղարշապատում դժվար կարելի էր ճարել մի տուն, որ մի քանի հյուր չունենար: Չնայած այս բոլորին, այնուամենայնիվ, ուխտավորների մեծագույն մասը անց էր կացնում բաց երկնքի տակ: Վանքի բակն ու պատերի տակը լցված էին ուխտավորների խմբերով, տպարանի և բաղնիքի միջև գտնված ընդարձակ հրապարակը ամբողջապես զբաղված էր, քիչ չէր նաև այնպիսիների թիվը, որոնք Վաղարշապատի հրապարակում էին լուսացնում: Ուխտավորների մեծ մասը, բնականաբար, Էջմիածնի շրջակա գյուղերից էին և մոտակա գավառներից. Ալեքսանդրապոլից, Շիրակից, Հին Նախիջևանից, Մուրմալուի գյու-

¹¹ «Արարատ», 1903, էջ 713:

¹² «Արարատ», 1903, էջ 715:

¹³ Նույն տեղում, էջ 713:

ղերից: Հեռավորների մեջ աչքի էին ընկնում իրենց քանակով թիֆլիսեցիները, ախալցխացիները և ախալքալաքցիները: Չտեսնված բազմություն էր եկել Նոր Նախիջևանի շրջակա հայ գյուղերից: Այդտեղ կարելի էր տեսնել հայկական բոլոր տարազներն ու հայկական բոլոր բարբառները: Քաղաքական աննպաստ պայմանների պատճառով Տաճկաստանից համարյա մարդ չէր եկել»¹⁴:

1912 թ. մյուռնօրհնությունը քանի որ արդեն անցնում է որոշակիորեն հանգիստ և խաղաղ պայմաններում, «Արարատի» նկարագրությունում արդեն շեշտվում է, թե ինչ հուզումնալից և բարեպաշտ մթնոլորտ էր տիրում օրհնության արարողությանը նախորդող և հաջորդող օրերին. «Թեև եկեղեցու դրսում և ներսում կարգապահության համար ամեն միջոց ձեռք առնված էր, բայց և այնպես, երբ պատարագը վերջացավ, շատ դժվար էր պահել ջերմեռանդ ժողովրդի առաջխաղացումը, որ ցանկանում էր Ս. Մյուռնի կաթսան տաք-տաք համբուրել. ծովի ալիքի նման հետ ու առաջ էր շարժվում ամբողջ: Այդ օրը ամբողջ գիշերը ժողովուրդը գունդ առ գունդ դիմում էր եկեղեցի՝ համբուրելու համար Ս. Մյուռնի կաթսան: Լուսաբարապետը միաբան վարդապետներից հերթապահություն էր նշանակել կաթսայի մոտ:

... Երեկոյան վանքի բակում մեծ հրավառություն կար, եղանակն էլ շատ նպաստավոր էր: Ամբողջ բակը լիքն էր զբոսնող բազմատարազ և բազմերանգ ուխտավորներով. գերակշռողը գյուղացի տարրն էր: Գյուղացի հասարակ ժողովրդին մեծ բավականություն էին պատճառում հրանոթները, որոնք իրենց բազմապիսի գունեղ կրակե լեզուներով և կայծերով, իրենց վեր ու վայր սլացումներով, պայթյուններով ու հազարավոր հրային աստղիկների բաժանումով դեպի իրենց էին գրավում ուխտավորների աչքերն ու ուշադրությունը: Մինչև ուշ գիշեր երկսեռ ժողովուրդը զբոսնում էր վանքի բակում: Հետևյալ օրը՝ երկուշաբթի, ուխտավորներից շատերն սկսեցին վերադառնալ իրենց տեղերը՝ տանելով հետները քաղցր հիշողություններ Ս. Էջմիածնի մասին: Երեքշաբթի վանքում համարյա ուխտավոր չէր մնացել, բացի Տփղիսի կուսանաց անապատի կույսերից, որոնք Էջմիածնից մեկնելու էին շրջակա պատմական վայրերը տեսնելուց հետո»¹⁵:

Վեց-յոթ տարին մեկ կատարվող Մյուռնի օրհնությունը այնուհետև պետք է տեղի ունենար 1918-1919 թթ., որը, սակայն, չի կատարվում Առաջին աշխարհամարտի, Հայոց Մեծ եղեռնի և սկսված ռուսական հեղափոխության պատճառով, երբ նորանկախ Հայաստանը միայնակ դիմագրավում էր արտաքին ռազմական սպառնալիքներին և արտաքին նույն գործոններով պայմանավորված ներքին ճգնաժամային կացությանը:

Ահա այս պատճառով Ս. Մյուռնի հաջորդ օրհնությունը հնարավոր է լինում իրականացնել միայն 1922 թ., երբ խորհրդային իշխանության հաստատմամբ դադարեցվել էր «Արարատ» ամսագրի հրատարակությունը:

¹⁴ «Արարատ», 1912, էջ 884-885:

¹⁵ «Արարատ», 1912, էջ 889-90: